

Jelka Melik, V imenu njegovega veličanstva kralja! Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930-1941, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2000, 163 strani

Dr. Jelka Melik je začela preučevati problematiko kazenskega sodstva na slovenskem ozemlju, ki je bilo med vojnama v okviru Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, ob urejanju gradiva pravosodnih organov v Arhivu Republike Slovenije. Na filozofski fakulteti je konec leta 1993 uspešno končala magistrski študij z delom *Kazensko sodstvo na Slovenskem 1918-1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani*, ki je izšlo kot samostojna publikacija, pod mentorstvom akad. red. prof. dr. Sergija Vilfana. Prav tako je pod njegovim mentorstvom oblikovala tudi naslov in interdisciplinarno dispozicijo doktorske disertacije o kazenskem sodstvu v jugoslovanskem delu Slovenije v letih 1930-1941. Doktorsko disertacijo je leta 1999 uspešno zagovarjala pred komisijo, v kateri so bili red. prof. dr. Miroslav Stiplošek, red. prof. dr. Jože Žontar in izr. prof. dr. Vladimir Simič, in jo objavila pod naslovom *V imenu Njegovega Veličanstva Kralja!*

V njej se prepletajo zgodovinski, pravni in arhivistični vidki obravnave, njeno kronološko izhodišče pa je leto 1930, ki "pomeni v zgodovini našega kazenskega sodstva pomembno prelomnico" (str. 10). S 1. januarjem tega leta so začeli veljati novi temeljni kazenski zakoni, ki so bili enotni za celotno jugoslovansko ozemlje (kazenski zakonik, zakonik o sodnem kazenskem postopku, zakona o sodnikih rednih sodišč in o državnem tožilstvu), ki jih je kralj Aleksander izdal leta 1929 po uvedbi diktature. Z njimi je bilo sklenjeno dolgo obdobje, v katerem je na Slovenskem veljalo kazensko pravo, "ki je bilo, vsaj po zasnovi in vodilnih načelih, enako kazenskemu pravu najrazvitejših in pravno najbolj urejenih držav" (str. 10), temelji le-teh pa so bili oblikovani že sredi 19. stoletja.

Delo je pregledno razdeljeno na številna poglavja ter podpoglavja. Uvodni značaj ima predstavitev problematike pravne terminologije v obdobju 1930-1941, za katero je avtorica kot značilnost poudarila, da se je s poenotenjem kazenske zakonodaje uveljavilo tudi mnogo novih srbskih izrazov za kazni in kazniva dejanja, pojasnila pa je tudi izrazje, ki ga je uporabljala.

V njem je nato najprej osvetlila materialno kazensko pravo, ki določa kazniva dejanja in kazni zoper storilce. Pred razčlenitvijo enotnega jugoslovanskega kazenskega zakonika, ki mu je bil vzor švicarski kazenski zakon in za katerega je presodila, da v nekaterih predelih države razmere še niso bile dozorele za njegovo udejanjenje, je za njegovo boljše razumevanje podala zgodovinski pregled kazenskega prava, sestavljen pretežno po relevantni literaturi.

Tako je prikazala tudi razvoj kazenskega procesnega prava in poudarila, da je bila pomembna razlika, ki je ločevala jugoslovanski zakonik o sodnem kazenskem postopku iz leta 1929 od drugih osrednjih in

zahodnoevropskih kazenskih postopnikov, opustitev laičnega sodstva, čemur so v Sloveniji nasprotovali. Ob tem je ugotovila, da so poenotenje kazenskih zakonov v državi pripravljali strokovnjaki, zlasti v okviru ministrstva za pravosodje od začetka dvajsetih let, izdal pa jih je šele kralj Aleksander po prevzemu tudi zakonodajne oblasti z diktaturo in zato bi bilo ta izraz ustrežnejše uporabljati kot navedbo, da so bili ti zakoni tedaj sprejeti (str. 10).

Po kratki predstavitvi ustavnih določil iz let 1921 in 1931 o sodni oblasti je avtorica podrobneje prikazala sestavo in naloge pravosodne uprave oziroma ministrstva "pravde".

V obsežnem poglavju o subjektih kazenskega prava (sodišče, tožilec, obdolženec) je zanimiv uvodni prikaz organizacijskega razvoja različnih stopenj sodišč na Slovenskem med vojnama, posebej problematike preselitve vrhovnega sodišča iz Zagreba v Ljubljano jeseni 1939, za kar je našla nekaj novih podatkov v arhivskem gradivu. Ob razčlenitvi pristojnosti, pravic in dolžnosti posameznih subjektov, načina njihovega poslovanja, ustvarjanja sodnih spisov, to je pomembno tudi za njihovo urejanje, pa je zanimiv prikaz ankete iz leta 1936, povzete po časopisju, ali naj se tudi pravnicam da pravico opravljati sodniški poklic, kar je predvideval osnutek novega zakona o sodnikih. Priznani slovenski pravniki so z različnimi utemeljitvami zavrnili tako možnost, le posamezniki so podprli enakopravnost v sodstvu, do katere pa v prvi Jugoslaviji ni prišlo. Avtorica je podrobno osvetlila tudi objekte kazenskega postopka, njihove vrste in značilnosti, faze poteka, različna redna in izredna pravna sredstva proti kazenskimi sodbam, načine izvrševanja le-teh ter končno možnosti izredne omilnitve kazni in pomilostitve.

Poglavje o mladinskem sodstvu je začela z ugotovitvijo, da je novo kazensko pravo "naredilo velik korak naprej na področju mladoletnih storilcev kaznivih dejanj" (str. 89), pri katerih se je težišče s kaznovanja preneslo na vzgojne ukrepe. Za sojenje mlajšim mladoletnikom so bila ustanovljena posebna sodišča, ki so delovala po posebnem postopku. Toda med lepimi načeli mladinskega kazenskega prava in prakso je bil velik razkorak, in to je osvetlila tudi s prikazom slabih razmer v zavodih "za vzgajanje in poboljšanje" konec tridesetih let na osnovi arhivskih dokumentov.

V poseben poglavju je obdelala tudi problematiko tiskovnega prava in tiskovnih kaznivih dejanj. Medtem ko je zakon o tisku iz leta 1925 veljal "za svobodnejšega" (str. 98), pa je takoj po uvedbi kraljeve diktature doživel bistvene zaostritve z uvedbo cenzure in razširitvijo tiskovnih kaznivih dejanj ter z novimi predpisi o naglem sojenju zaradi tiskovnih deliktov. Značilnosti izvajanja cenzure po navodilih Centralnega presburoja pri predsedstvu vlade in banske uprave je dokumentirala tudi s konkretnimi primeri iz arhiva Višjega državnega tožilstva.

Prizadevanja, da prikaže stanje in naravo kriminalitete na Slovenskem ter posebnosti na posameznih območjih v tridesetih letih, so ji zaradi nepopolnosti in pomanjkanja ustreznega gradiva sodišč in tožilstev le

delno uspela. Edina zbirna poročila o hudodelstvenosti na Slovenskem je našla v poslovnih izkazih Višjega državnega tožilstva v Ljubljani in še to le za čas od leta 1934 do 1939. Obravnavano problematiko je zato fragmentarno osvetlila zlasti s članki iz Slovenca in Slovenskega naroda ter z ugotovitvami iz literature.

Po časopisju in deloma arhivskih virih je opisala tudi vse primere izvršenih smrtnih kazni za najtežja kazniva dejanja. Sodno prakso je posebej osvetlila z obsodbami pred Državnim sodiščem za zaščito države v Beogradu ter pred slovenskimi okrožnimi sodišči, ki so vodila tudi veliko procesov zaradi prepovedane komunistične dejavnosti. Po ohranjenem arhivskem gradivu je ugotovila, da je bilo okoli 20 primerov obtožb slovenskih storilcev po tistem členu Zakona o javni varnosti in reda v državi, na podlagi katerega je bilo mogoče izreči tudi smrtno kazen, izrečena pa ni bila niti ena: "Sodišča torej niso izrekala krutih kazni, čeprav jim je zakon dajal vsa pooblastila. Večinoma so celo uporabljali možnosti zamenjave strožjih vrst prostorskih kazni za milejše ..." (str. 127), v glavnem pa do pet let. Utemeljitive teh sodb bi zaslužile, namesto obsežnih prevzetih ocen nekaterih značilnosti komunističnega delovanja, podrobno analizo po sodnih spisih.

V posebnem poglavju je dr. Melikova prikazala stanje arhivskega gradiva kazenskega sodstva v Sloveniji oziroma fondov rednih sodišč in fondov državnih tožilstev, ki jih hrani pet slovenskih arhivskih ustanov oziroma njihove enote. O njem je, po v nekaterih regionalnih arhivih bolj kvantitativnem pregledu, njena temeljna ugotovitev, da je ohranjenost arhivskega gradiva za kazensko sodstvo v njih za trideseta leta "silno slaba" (str. 211) kot posledica neustreznega in nesistematičnega izločanja sodnih spisov ter neizvajanja določil arhivske zakonodaje. Ob tem je posebej osvetlila način pridobivanja sodnih spisov v nekdanji Zgodovinski arhiv centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije z razbijanjem fondov.

V sklepnem poglavju Kazensko sodstvo, zgodovina in arhivistika je podala poglede na njihove medsebojne odnose, v Zaključku pa je ocenila pomen pravosodnega gradiva za družbeno, pravno, politično in kulturno zgodovino, pri čemer dokumenti kazenskega sodstva kažejo "neko družbo z njene temne plati ... Pravzaprav nam kazenski zakoni prikazujejo kulturo, kazenski spisi pa osvetljujejo nekulturo neke družbe" (str. 148).

Iz pregleda virov se vidi, da je avtorica uporabljala gradivo osmih arhivskih fondov in zbirk, dalje številne zakone in uredbe, od časnikov pa Slovenca, Slovenski narod in Jutro, na desetih straneh pa je navedla samostojne publikacije in razprave, ki s pravnega, zgodovinskega ali arhivističnega vidika osvetljujejo posamezna vprašanja iz obravnavane problematike.

Dr. Jelka Melik je v predgovoru poudarila, da "je kratek prikaz ustroja in delovanja kazenskega sodstva na Slovenskem v tridesetih letih" (str. 5) namenjen arhivistom kot pomoč in opora pri vrednotenju in strokovni obravnavi ohranjenega arhivskega gradiva, pa tudi njegovim uporabnikom, zlasti zgodovinarjem in pravnikom, z vidika "kaj lahko v arhivih pričakujejo

in kje to najdejo". V tem pogledu smo dobili dragoceno delo. Tretja namembnost, "tudi vsem, ki verjamejo, da se je mogoče iz zgodovine učiti in se tako izogniti ponavljanju napak," pa ima po izkušnjah skromnejše možnosti za uresničitev.

Miroslav Stiplovšek

Darinka Drnovšek, Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954, Viri 15, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000, 386 strani

Doslej izdanih petnajst knjig virov izpričuje skrb Arhivskega društva Slovenije in Arhiva Republike Slovenije za dostopnost arhivskih virov čim širšemu krogu bralcev, pa tudi pluralizem in pragmatičnost pri izdajanju (v pozitivnem pomenu besede), za katera ima gotovo precej zaslug dolgoletni urednik zbirke, profesor dr. France M. Dolinar. Osebnost me tudi veseli, da so vrata v zbirki še posebej odprta sodobni zgodovini – čeprav seveda ne v škodo katerega koli drugega obdobja.

Knjiga Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954 obsega zapisnike politbiroja, ki jih je Darinka Drnovšek pripravila za objavo in jim napisala tudi tehtno uvodno študijo o organizaciji in načinu delovanja komunistične partije Slovenije v letih 1945-1954. Gre za 157 zapisnikov najbolj odločilnega organa v Sloveniji, v katerem je bilo – v celoti gledano – v posameznih letih kakšnih petnajst ali šestnajst ljudi, ki so dobesedno vodili Slovenijo. Zapisniki odražajo način delovanja komunistične partije, njena znotrajpartijska razmerja, postopno spreminjanje načina delovanja od polilegalnega delovanja izrazito kadrovske partije do nastanka množične organizacije pod vplivom prvega partijskega liberalizma, ki je v začetku petdesetih let izzvalo hude notranje pretrese. Izražajo pa tudi splošno stanje v Sloveniji, odnos do Jugoslavije, stališča posameznih vodilnih komunističnih funkcionarjev in ne nazadnje značajske poteze ljudi, ki so oblikovali slovensko politiko v prvem povojnem desetletju. Po logiki delovanja tedanje politične nomenklature so najpomembnejši vir za preučevanje politične, v dobršni meri pa tudi ekonomske in kulturne zgodovine v prvem povojnem obdobju. Še posebej zanimivo se skozi njene odslukavajo revolucionarni procesi, odnos do politične in siceršnje opozicije, do cerkve. Zapisniki – še posebej v prvem obdobju – so po besedah skopi, po vsebini pa izredno povedni, po eni strani izražajo skrajni revolucionarni pragmatizem, po drugi pa – ob pozornem branju – tudi strateško usmeritev komunistične partije, njena prizadevanja za korenito spremembo družbene ureditve, razkorak med idealno zamišljeno družbo in stvarnostjo ter s tem povezana razočaranja tako v odnosu do socialnega kot nacionalnega vprašanja (to je odnosa do Jugoslavije).

Običajno velja prepričanje, da zgodovinarji, ki se